

הידוש העלייה

ביני לבין הסובייטולוגים האמריקנים וידידי במחמ"ד שעיסוקם היה בקשרים עם ברית-המועצות, היתה תמימות דעים לגבי העובדה שבמערב ידעו מעט מאוד על תהליך קבלת ההחלטות בצמרת השלטון הסובייטי, בממשלה ובמפלגה. למרות שמאות סובייטולוגים וחוקרים באוניברסיטאות, במשרדי-החוץ ובמוסדות הביון עסקו במערב בהתמדה במתרחש בברית-המועצות, הצליח השלטון הסובייטי לשמור על סודיות כמעט מוחלטת בכל הנוגע לתהליך קבלת ההחלטות ולמאבקי הכוח בצמרת השלטון, גם בשעה שאלה החריפו. מאז ימי שירותי במוסקבה עוררו בי גיחוך מאמציהם של המומחים לקרוא את מפת מאבקי הכוח, באמצעות עיקוב אחר סדר מיקומם של מנהיגי ברית-המועצות בהופעות הפומביות. זכרתי כיצד דיפלומטים מערביים היו שמים לב לסדר כניסת המנהיגים הסובייטים לקבלות הפנים בשגרירויות המערביות החשובות; איך בדקו את הסדר שבו ניתלו תמונות המנהיגים על הבתים המקושטים בחגיגות האחד במאי או בחג המהפכה ובאיזה סדר הוזכרו שמות המנהיגים בשידורי הרדיו.

גם כאשר החלו להגיע מברית-המועצות המהגרים והעולים לא ניתן היה ללמוד מהם הרבה. אף העריקים שהגיעו למערב, לא תרמו לפיענוח התעמולה. מוסדות הביון התקשו ללמוד מהם על המתרחש בדרגים הגבוהים ביותר בשלטון, ולמעשה מה ששמענו מפייהם היה קרוב יותר לרכילויות, שנפוצו בקרב הדרגים הנמוכים יותר בפרוזדורי השלטון.

לא הצלחנו לברר ואפילו לא לנחש, מדוע פירסמו את דברי גומולקה בעיניין הצורך של היהודים להגר לישראל. ופליאה היתה בעינינו כיצד זה שדווקא בשעה שבמזרח אירופה ובברית-המועצות גבר המתח נוכח ההתפתחויות בצ'כוסלובקיה והשלכותיהן על מדינות מזרח אירופה, חידשו שלטונות ברית-המועצות את יציאת היהודים במסגרת "איחוד משפחות", יציאה שהופסקה אחרי מלחמת ששת הימים. נודע לנו שהאוביר - מחלקת אשרות ורשיונות של משרד הפנים - הפיץ במקומות שונים ידיעה שניתן לחדש את הבקשות לאיחוד משפחות עם הקרובים בישראל.

עד סוף שנת 1968 עלו לישראל כמה מאות יהודים, ואילו במרוצת שהת 1969 הגיע מספר העולים ל-3,808 בקירוב, ועוד למעלה מעשרת אלפים איש ביקשו הזמנות מקרובים בישראל, כדי שיוכלו להגיש בקשות להיתרי יציאה. לא ידענו כיצד ומדוע נפלה ההחלטה לחדש את היציאה. ידענו שמשנת 1968 התרחבה מאוד תופעת ההתעוררות הלאומית של יהודי ברית-המועצות וגדל מספר היהודים שמצאו דרכים לבטא את כמיהתם הציונית ואת רצונם לעלות. שמענו על התרבות החוגים שבהם למדו עברית, שוחחו על ישראל, שרו ורקדו ריקודים ישראלים. בבאבי יאר שבאוקראינה וברומבולי שבלטביה, הפגינו יהודים את השתייכותם לעם היהודי, ובשמחת תורה הפגינו את אהבתם לישראל. מהומות הסטודנטים בפולין והזעזועים הפוליטיים

במזרח אירופה, הקשיחו את מדיניות הפנים הסובייטית. שירותי הבטחון הגבירו את עירנותם לנוכח גילויים של סימני כפירה בקרב האינטליגנציה הסובייטית ובקרב המיעוטים. התקשורת החריפה את התקפותיה נגד האימפריאליזם, התגוללה על ישראל והפיצה הסתה אנטישמית. עם כניסת הצבא הסובייטי לפראג, חידשו הסובייטים את הביולול לשידורי קול אמריקה ברוסית ולא היה ברור כמה זמן תימשכנה ההפרעות. נשאלה השאלה, מדוע דווקא במצב כזה חידשו הסובייטים את הענקת היתרי היציאה ליהודים, שהתכוונו לעלות לישראל? כמובן שהיו תיאוריות והשערות, אך לאמיתו של דבר לא מצאנו לכך תשובה. כאשר החלו להגיע הפעילים הראשונים שקיבלו לפתע היתרי יציאה, היו בינינו מי שטענו ששלטונות הבטחון הסובייטים החליטו להיפטר מ"עושי צרות". כאשר במקביל התרחשו מאסרים של פעילים וניתנו סירובים מוחלטים להיתרי יציאה לפעילים אחרים, היה ברור כי הסובייטים מבקשים להשיג תוצאות מקבילות: להיפטר מעושי צרות ובו בזמן להזהיר ולאיים במאסרים על אלה שנותרו מאחור, לבל יעברו את הגבול בפעילותיהם. במרוצת השנים היה עלינו גם לחפש תשובה לשאלה, כיצד ועל סמך מה קובעים השלטונות הסובייטים את ממדי היציאה.

שייקה דן, שהיה מופקד על העלייה מרומניה, ריכז את עיקר מאמציו בקשרים שפיתח בדרכים שונות עם גורמים במנגנון הממשלתי הרומני, שחלשו שם על נושא ההגירה ולא הירבה לפנות אלי בבקשת עזרה. ואף-על-פי-כן מדי פעם, סייענו בידו ונעזרנו באמריקנים כדי להפעיל לחץ על הרומנים.

כאשר נודע לנו שהנשיא ניכסון עומד לבקר ברומניה, שבניגוד לשאר מדינות מזרח אירופה התמידה בהפגנת אי-תלותה במוסקבה, נתבקשתי לפעול ללא דיחוי כדי לשכנע את הנשיא להעלות את עניין חופש ההגירה בשיחותיו בבוקרשט. ועידת הנשיאים פנתה לבית הלבן באמצעות מחמ"ד, שלמה ארגוב שוחח עם גרמנט, ואני מצדי שוחחתי עם קפלן, שהיה שם ראש ה"דסק" הרומני.

הוא סיפר לי שניכסון יקח עמו לביקור רשימה ובה 2,580 שמות של רומנים המבקשים להגר לארצות-הברית. קפלן סבור היה, שרצוי שניכסון יעיר לרומנים שיהודי ארצות-הברית מודאגים מאוד מהפסקת העלייה לישראל בחודשים האחרונים. לפיכך החלטתי לשוחח עם הלמוט זוננפלד, אחד מעוזרי קיסינג'ר. את זוננפלד פגשתי במשרדו בבית הלבן. מפיו נודע לי שהוא צורף לפמליה, שתצא לבוקרשט עם הנשיא. הוא גם סיפר לי כי ראה את התזכיר שהגיש גרמנט לנשיא בשם הארגונים היהודים. לדעתו, התזכיר היה טוב והיה סיכוי שהנשיא ייענה בחיוב לפנייה.

סמוך מאוד לצאת הנשיא, פירסם העיתונאי נובק ידיעה בטור האישי שלו על הפנייה שהיתה אל הנשיא בעניין הגירת יהודים מרומניה ועל תגובתו החיובית של הנשיא ונכונותו לעזור. שאלתי את קפלן מי לדעתו הדליף את הסיפור. לדבריו, שמע מנובק, שאת הסיפור קיבל מיהודים תומכי ניכסון... קפלן הרגיע ואמר שהפרסום לא יזיק. הוא מכיר את הרומנים ובטוח שפרסום מסוג זה יכול אף לעזור. מאוחר יותר נודע לנו כי ניכסון אמנם הזכיר גם את בעיית היהודים כאשר הגיש לרומנים את רשימת המבקשים להגר לארצות-הברית.